DAVLAT INVESTITSIYA LOYIHALARIDA KOMPLEKS EKSPERTIZA SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY MEXANIZMLARI

Karimov Shamsiddin Akram o‘g‘li
“Loyihalar va xaridlar samaradorligini
oshirish markazi” DM Bosh mutaxassisi, PhD.
+99890 9961796

Annotatsiya. *Mazkur maqolada davlat investitsiya loyihalarida kompleks ekspertiza samaradorligini oshirishning zamonaviy mexanizmlari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-332 va PQ-104-son qarorlari asosida tahlil qilingan. Tadqiqot natijasida kompleks ekspertiza tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqilgan hamda ushbu mexanizmlarni amaliyotga keng joriy etishning ahamiyati asoslab berilgan.*

Kalit so‘zlar: *davlat investitsiya loyihalari, kompleks ekspertiza, ekspertiza samaradorligi, loyihaoldi hujjatlari, davlat xaridlari, benchmarking, Total Cost of Ownership (TCO), raqamlashtirish, riskga asoslangan ekspertiza, post-ekspertiza monitoringi.*

Kirish.

Bugungi kunda davlat investitsiya loyihalarini samarali boshqarish, byudjet mablag‘laridan oqilona foydalanish hamda investitsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, loyihaoldi va xarid hujjatlarini kompleks ekspertizadan o‘tkazish tizimini takomillashtirish, zamonaviy boshqaruv mexanizmlarini joriy etish hamda ekspertiza jarayonlarini raqamlashtirish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

So‘nggi yillarda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ–***1-son va PQ-1-son qarorlari mazkur sohada kompleks ekspertiza tizimini yangi*** bosqichga olib chiqish, uning shaffofligi, tezkorligi va samaradorligini oshirishga qaratilgan tizimli islohotlarni belgilab berdi.

Biroq, amaldagi mexanizmlarning samaradorligini kompleks baholash, ularning amaliy natijadorligini ilmiy asosda tahlil qilish hamda ekspertiza jarayonlarini yanada takomillashtirish bo‘yicha ilmiy-uslubiy yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb masalalardan biri bo‘lib qolmoqda. Shu bois davlat investitsiya loyihalarida kompleks ekspertiza samaradorligini oshirishning zamonaviy mexanizmlarini tadqiq etish va ularni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy takliflar ishlab chiqish mazkur maqolaning dolzarbligini belgilaydi.

Asosiy qism.

Davlat investitsiya loyihalarini amalga oshirish jarayonida loyihaoldi hujjatlari va davlat xaridlari bo‘yicha kompleks ekspertiza tizimi investitsiya resurslaridan samarali foydalanishning muhim institutsional mexanizmlaridan biri hisoblanadi. Kompleks ekspertiza loyihaning texnik, iqtisodiy, moliyaviy va huquqiy jihatlarini har tomonlama baholash orqali ortiqcha xarajatlarning oldini olish, loyiha qiymatini maqbullashtirish hamda davlat mablag‘laridan oqilona foydalanishni ta’minlaydi. Shu sababli rivojlangan mamlakatlarda ekspertiza jarayoni investitsiya loyihalarini boshqarishning ajralmas bosqichi sifatida qaraladi.

O‘zbekistonda davlat investitsiya loyihalarini kompleks ekspertizadan o‘tkazish tizimi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 25-iyuldagi PQ-332-son qarori bilan yangi bosqichga olib chiqildi. Mazkur qaror asosida loyihaoldi hujjatlari, davlat xaridlari hujjatlari, import kontraktlari hamda qo‘shimcha kelishuvlarni ekspertizadan o‘tkazishning yagona tartibi joriy etildi. Natijada ekspertiza jarayonlari markazlashtirildi, hujjatlarni ko‘rib chiqishning yagona mexanizmi shakllantirildi hamda davlat xarajatlarini maqbullashtirishning institutsional asoslari yaratildi.

So‘nggi yillarda investitsiya loyihalari soni va murakkabligining ortishi, zamonaviy axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi hamda davlat boshqaruvida raqamli transformatsiya jarayonlarining jadallashuvi ekspertiza tizimini yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltirdi. Mazkur ehtiyojdan kelib chiqib, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 13-martdagi PQ–104-son qarori

qabul qilinib, kompleks ekspertiza tizimini modernizatsiya qilishning yangi bosqichi boshlandi. Qarorda ekspertiza jarayonlarini raqamlashtirish, parallel ekspertiza mexanizmini joriy etish, "yordamchi-maslahatchi" tamoyiliga o‘tish, ekspertlar faoliyatini samaradorlik ko‘rsatkichlari asosida baholash hamda loyiha institutlari reytingini yuritish kabi zamonaviy yondashuvlar belgilandi.

PQ–104-son qarorining muhim jihatlaridan biri ekspertiza jarayonini faqat nazorat funksiyasi sifatida emas, balki buyurtmachiga amaliy ko‘mak beruvchi maslahat tizimi sifatida rivojlantirishga qaratilganidir. Mazkur yondashuv loyiha tashabbuskorlari bilan ekspertlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirishga, kamchiliklarni loyiha amalga oshirilishidan oldin bartaraf etishga hamda hujjatlarni takroriy ko‘rib chiqish holatlarini kamaytirishga xizmat qiladi. Natijada ekspertiza jarayonining sifati bilan bir qatorda uning samaradorligi ham ortadi.

Qarorda nazarda tutilgan yana bir muhim yangilik - benchmarking va Total Cost of Ownership (TCO) tamoyillarining joriy etilishidir. Benchmarking yordamida loyiha qiymati va texnik yechimlari o‘xshash loyihalar bilan qiyoslanadi, TCO esa obyektning faqat boshlang‘ich xarajatlarini emas, balki ekspluatatsiya, texnik xizmat ko‘rsatish, energiya sarfi va utilizatsiya xarajatlarini ham hisobga olish imkonini beradi. Ushbu yondashuv investitsiya qarorlarini qabul qilishda uzoq muddatli iqtisodiy samaradorlikni ta’minlashga xizmat qiladi.

Kompleks ekspertiza tizimida raqamlashtirish jarayonlari ham alohida ahamiyat kasb etmoqda. Elektron platformalar orqali hujjatlarni qabul qilish, davlat axborot tizimlari bilan integratsiya qilish, elektron raqamli imzo asosida ishlash hamda ekspertiza natijalarining ochiqligini ta’minlash inson omilini kamaytirish, shaffoflikni oshirish va hujjatlarni ko‘rib chiqish muddatlarini qisqartirish imkonini beradi. Bu esa davlat boshqaruvida zamonaviy “raqamli hukumat” tamoyillarini amaliyotga joriy etishning muhim elementi hisoblanadi.

Xalqaro tajribaga nazar tashlanadigan bo‘lsa, Jahon banki (World Bank) investitsiya loyihalarini baholashda iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy ta’sir, ekologik barqarorlik va risklarni kompleks tahlil qilishga alohida e’tibor qaratadi. OECD

mamlakatlarida esa davlat investitsiyalarini boshqarishda "Value for Money" tamoyili asosiy mezonlardan biri bo‘lib, bunda loyiha qiymati bilan erishiladigan natijalar o‘rtasidagi mutanosiblik baholanadi. Shuningdek, Buyuk Britaniyada HM Treasury Green Book metodologiyasi davlat investitsiya qarorlarini qabul qilishda xarajat va foyda (Cost–Benefit Analysis) tahlilini majburiy vosita sifatida qo‘llaydi.

Janubiy Koreyaning Public and Private Infrastructure Investment Management Center (PIMAC) tajribasi ham alohida e’tiborga loyiq. Ushbu markaz yirik investitsiya loyihalari bo‘yicha dastlabki texnik-iqtisodiy baholash, loyiha qiymatini mustaqil ekspertizadan o‘tkazish hamda loyiha amalga oshirilgandan keyingi natijalarni monitoring qilish tizimini yo‘lga qo‘ygan. Natijada davlat investitsiyalarining samaradorligi sezilarli darajada oshgan va iqtisodiy jihatdan samarasiz loyihalarning amalga oshirilishi kamaygan.

Shu bilan birga, amalga oshirilayotgan islohotlarga qaramasdan, O‘zbekistonda kompleks ekspertiza tizimida ayrim ilmiy-uslubiy muammolar saqlanib qolmoqda. Xususan, ekspertiza samaradorligini kompleks baholash mezonlari, riskga asoslangan ekspertiza modeli, post-ekspertiza monitoringi hamda ekspertiza natijalarining loyiha yakuniy natijalariga ta’sirini baholash metodologiyasi to‘liq shakllanmagan. Mazkur holat zamonaviy ekspertiza tizimini yanada rivojlantirish bo‘yicha ilmiy tadqiqotlarni davom ettirish zarurligini ko‘rsatadi.

Muallifning fikricha, davlat investitsiya loyihalarida kompleks ekspertiza samaradorligini yanada oshirish uchun ekspertiza natijalarini baholovchi integral ko‘rsatkichlar tizimini ishlab chiqish, riskga yo‘naltirilgan ekspertiza yondashuvini joriy etish, benchmarking va TCO metodologiyalarini milliy sharoitga moslashtirish hamda post-ekspertiza monitoringini institutsional mexanizm sifatida yo‘lga qo‘yish maqsadga muvofiqdir. Ushbu yondashuvlar davlat investitsiya loyihalarining iqtisodiy samaradorligini oshirish, byudjet mablag‘laridan oqilona foydalanish va investitsiya qarorlarining sifatini yaxshilashga xizmat qiladi.

Xulosa va takliflar.

Xulosa qilib aytganda, PQ-332 va PQ-104-son qarorlari asosida davlat investitsiya loyihalarini kompleks ekspertizadan o‘tkazish tizimi takomillashtirilib, uning samaradorligini oshirishga qaratilgan zamonaviy mexanizmlar joriy etildi. Amalga oshirilayotgan islohotlar ekspertiza jarayonlarining shaffofligi, tezkorligi va natijadorligini oshirishga xizmat qilmoqda. Shu bilan birga, ekspertiza samaradorligini baholash mezonlarini takomillashtirish, riskga asoslangan yondashuvlarni kengaytirish hamda post-ekspertiza monitoring tizimini rivojlantirish dolzarb vazifalardan biri hisoblanadi.

Shuningdek, benchmarking, Total Cost of Ownership (TCO) va raqamli texnologiyalarni ekspertiza jarayonlariga keng tatbiq etish davlat investitsiyalarini boshqarish samaradorligini yanada oshirishga xizmat qiladi. Mazkur takliflarning amaliyotga joriy etilishi davlat mablag‘laridan oqilona foydalanish hamda investitsiya loyihalarining sifat va samaradorligini oshirish uchun muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

Adabiyotlar:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 25-iyuldagi “Davlat xaridlari va investitsiya loyihalari bo‘yicha kompleks ekspertiza tizimini tashkil etish hamda takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–332-son qarori.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2026-yil 13-martdagi “Loyihaoldi va xarid hujjatlarini kompleks ekspertiza qilish tizimining samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ–104-son qarori.
3. O‘zbekiston Respublikasining “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi Qonuni.
4. O‘zbekiston Respublikasining “Investitsiyalar va investitsiya faoliyati to‘g‘risida”gi Qonuni.
5. OECD. Recommendation on the Governance of Infrastructure. Paris, 2020.
6. HM Treasury. The Green Book: Central Government Guidance on Appraisal and Evaluation. London.
7. Public and Private Infrastructure Investment Management Center (PIMAC). Guidelines for Preliminary Feasibility Studies. Seoul.